

Meer dan een splijtzwam, minder dan een mens

Marcel Zuiderland

'Embryowet wordt grote splijtzwam in de formatie', kopte nos.nl eind juni. Nadat Groen Links zichzelf buiten spel had gezet door meer vluchtelingen op te willen nemen dan het 'motorblok' lief was, mocht de Christen Unie voor een tweede keer aanschuiven. De eerste keer was mislukt. De partij kon zich niet voegen naar de progressieve medisch-ethische agenda van D66.

Grootste struikelblokken voor de CU waren de versoepeling van de euthanasiewet en embryowet. Bij de her-nieuwde formatieonderhandelingen was de vrees dat die laatste wederom onoverbrugbaar zou blijken. D66 wilde het advies van de Gezondheidsraad volgen en toestaan dat embryo's voortaan ook voor onderzoeksdoeleinden gekweekt mochten worden. Volgens de huidige embryowet mogen alleen restpartijen van embryo's met een vruchtbaarheidbestemming voor onderzoek worden gebruikt.

Voor menig christen is het idee dat een embryo wordt gekweekt zonder de kans ooit mens te worden onverteerbaar. De gedachte dat potentieel menselijk leven bij voorbaat al voor de vuilnisbak wordt gekweekt na eerst meedogenloos op de snijtafel van het wetenschappelijk onderzoek aan stukken te zijn geknipt, is voor het christelijk geweten ondraaglijk. God noch de moraal kunnen onze embryo's daarvoor bedoeld hebben. Het zijn mensen, geen wegwerpartikelen.

Tegenover deze christelijke opvatting staat het seculiere extreem waarin een

embryo niet meer dan een onbeduidend klompje cellen is. In de hoogtijdagen van het abortusdebat beweerde de Amerikaanse filosoof Mary Anne Warren dat er in moreel opzicht geen verschil bestond tussen je haren knippen of abortus laten doen. In haar ogen waren alleen 'personen' beschermwaardig. Wezens met een zekere mate van zelfbesef, rationaliteit en intentionaliteit. Embryo's kunnen misschien wel een persoon worden, maar *zijn* het niet. Nog lang niet. In het prilste stadium zijn ze nog minder dan splijtzwammen.

Toch zullen voorstanders van abortus waarschijnlijk ontkennen dat het niet uitmaakt of je naar de kapper of kliniek gaat. Een abortusarts vertelde me ooit van een cliënt die verslaafd was aan 'zwanger-zijn' en om de paar maanden langs kwam voor curettage. Tegenstanders vinden dit verhaal weerzinwekkend, maar ook bij voorstanders wekt het weerzin en verontwaardiging. Waarom? Hoe kunnen ze voor abortus zijn, en zich tevens opwinden over dit verhaal?

Niet omdat ze denken dat God abortus heeft verboden. Daar geloven de meeste voorstanders niet in. Er bestaan weliswaar tal van vernuftige godsargumenten, maar daar staat weer even vernuftige kritiek tegenover. De vraag naar God laat zich het best als een open debat kwalificeren. Argumenten in een open en onbeslist debat hebben echter onvoldoende grond onder de voeten om enkel met de hand op de Bijbel onschendbaarheid voor embryo's af te dwingen. Goddelijke

bezieling in een klompje cellen ontwaren, behoort vooralsnog thuis in de sfeer van persoonlijke levensovertuigingen en niet van overtuigende ethische argumenten.

Los van de vraag of God in het spel is, zullen voor- en tegenstanders waarschijnlijk om dezelfde reden verenigd zijn in hun verontwaardiging. Zoveel mogelijk ongeboren kinderen doden omdat je verslaafd bent aan zwangerschap, strijkt iedereen tegen de morele haren in. Zinloze en moedwillige vernietiging van menselijk leven laat niemand onbewogen. Ook al zullen voorstanders van abortus het menselijk leven in embryonale fase nog niet voltooid genoeg vinden om onvoorwaardelijk beschermwaardig te zijn, 'menselijk leven' zit zo dicht op de huid van ons moreel temperament dat voor niemand abortus onder alle omstandigheden bij voorbaat aanvaardbaar is.

Voor tegenstanders is abortus natuurlijk onder geen enkele omstandigheid aanvaardbaar. Juist omdat het menselijk leven is, vinden zij een embryo even beschermwaardig als iedereen. In hoeverre een embryo dat ook echt is, was in de jaren 60 en 70 de inzet van het abortusdebat. Voorstanders relateerden toen het morele gewicht dat de tegenstanders aan het embryo toekenden. Zij meenden dat het zelfbeschikkingsrecht van de vrouw zwaarder woog. Zoals bekend, kregen zij de wet aan hun zijde. Abortus werd legaal, de vrouw 'baas in eigen buik'.

Met de legalisering van abortus was de vraag naar de morele status van het

Zo jong en al midden in een promotietraject

embryo echter nog niet beslecht. Ja, wij zijn overeengekomen dat de autonomie van de vrouw over lichaam en leven zwaarder telt, maar die is bij embryokweek niet in het geding. Gekweekte embryo's bevinden zich buiten haar lichaam. Er is geen sprake van ongewenste zwangerschap en zeggenschap over het lichaam. Hoewel de eicellen waarmee de embryo's zijn gekweekt wel haar lichaamsmateriaal zijn. Dat betreft echter haar eigendomsrecht, en eigendom legt minder moreel gewicht in de schaal dan de integriteit van het lichaam. Althans, volgens gangbare opvattingen in de ethiek. Het feit dat iemand eigenaar is van de embryo's rechtvaardigt niet ieder willekeurig gebruik ervan.

Als de autonomie niet in het geding is, legt het feit dat het om 'menselijk leven' gaat dan wel genoeg gewicht in de schaal om de kweek van onderzoeksembryo's tegen te houden? Afgezien van de vraag of je er bij ingevroren embryo's überhaupt van kan spreken, is het twijfelachtig of je alleen op basis van de eigenschap 'leven' beschermwaardigheid zou kunnen

eisen. Het levende is ons intuïtief misschien wel meer waard dan het levenloze, maar dat betekent niet dat alles wat leeft ook meteen even beschermwaardig is. Om beschermwaardigheid te eisen, moet dat leven ook menselijk zijn.

Een kweekembryo bevat inderdaad menselijk DNA. Dat is niet minder menselijk dan bij ons. In theorie is een embryo dan ook gewoon een soortgenoot, en soortgenoten doden we niet. Zo zullen we nooit twijfelen als we moeten kiezen tussen een mens of een veldmuis. Maar dat we onze soortgenoten vanzelfsprekend een voorkeursbehandeling geven, impliceert niet dat ze vanwege hun soortgenootschap ook het feitelijke recht op beschermwaardigheid hebben. Veldmuizen zullen ongetwijfeld menen dat zij er net zoveel recht op hebben, zo niet meer.

De bekende filosoof Peter Singer spreekt in dit verband van 'speciesisme', naar analogie met termen als 'racisme' en 'seksisme'. Zonder geldige reden de superioriteit van de eigen groep, in dit geval de eigen soort, clai-

men. Evolutionair gezien ontbreken die redenen. Alle levensvormen zijn kroon op de schepping en hebben allemaal even veel of weinig recht op leven. Net zomin als 'exemplaar van de soort veldmuis' een ethisch relevante categorie is, is 'exemplaar van de soort mens' dat. Toch zal Singer niet door morele twijfel worden verscheurd als hij moet kiezen muis of mens. En ook niet als hij tussen embryo of kind moet kiezen.

Wat is dan het ethisch relevante verschil tussen muizen, mensen en embryo's? Eerder genoemde Mary Anne Warren zei dat alleen 'personen' beschermwaardig zijn. Levende mensen zijn inderdaad meestal personen, muizen en embryo's niet. Die hebben geen rationaliteit, intentionaliteit of zelfbesef. Over de muis valt misschien te twisten, maar over een embryo niet. Die denkt en doet niets, maakt geen plannen en heeft geen idee wie of wat het is. Wanneer een embryo het leven wordt afgepakt, gaat er voor dat embryo niets verloren. Personen verliezen alles als je ze hun leven afpakt. Voor een persoon is het verschil tussen leven en niet leven, het verschil tussen

zichzelf verliezen of niet. Tussen iemand of niemand zijn.

Een persoon hoeft niet eens het leven te verliezen om alles te verliezen. Permanent verlies van bewustzijn is genoeg. Vandaar dat we het ook aanvaardbaar vinden om mensen in een onomkeerbare coma te laten stoppen met leven. Zonder hun bewustzijn zijn het geen personen meer, en zullen ze het ook nooit worden. Dat is wel weer een wezenlijk verschil met embryo's. Die kunnen nog persoon worden. Is deze potentie tot een persoon dan voldoende grond voor beschermwaardigheid? Potentie overtuigt onvoldoende. Geslachtscellen kunnen immers ook persoon worden, maar daar zal niemand van zeggen dat ze niet verspild mogen worden.

Nu kan een willekeurige spermacel vele personen worden, terwijl een embryo slechts die ene zal worden. Geslachtscellen ontberen een uniciteit die een embryo wel heeft. Toch gaat deze vlieger niet helemaal op. Een embryo kan zich nog splitsen. Een embryo is in potentie eigenlijk twee personen, of waarschijnlijk drie. De ene persoon die het wordt als het niet splitst, en de twee andere als het wel splitst. Daarnaast zijn er nog epigenetische factoren in het spel die bepalen welke persoon uiteindelijk geboren gaat worden. De epigenetische bandbreedte aan mogelijke personen is weliswaar moeilijk te kwantificeren, maar biedt genoeg rek om te stellen dat een embryo eerder potentie tot vele dan slechts tot die ene persoon is.

Bovendien, al zou een embryo toch potentie tot die ene persoon zijn, dan heeft dat implicaties voor abortus en niet voor embryokweek. Voor het realiseren van die potentie is het namelijk van wezenlijk belang of de embryo zich binnen of buiten haar lichaam bevindt. Bevindt het zich er binnen en laat ze het zitten, is het na negen maanden een kind. Bevindt het zich in het vriesvak van de vruchtbaarheidskliniek dan is het na negen maanden nog steeds een embryo. In haar lichaam is een embryo actieve potentie, terwijl het daar buiten slechts passieve potentie is. Zou een kweekembryo ook nog

eens potentie tot vele personen zijn, dan is beschermwaardigheid niet meer succesvol te verdedigen.

Hoewel ze als argumenten dus geen stand houden, zijn de noties van 'menselijk leven' en 'potentieel persoon' wel zo intiem verweven met onze morele intuïties dat respect naar embryo's gepast lijkt. Zo zullen we het ontoelaatbaar en verwerpelijk vinden om embryo's te kweken die in cosmetische producten verwerkt gaan worden, 'L'Oréal Paris, the embryonic line'. Het kweken van embryo's voor onderzoek lijkt minder kwalijk.

Toch menen tegenstanders dat het louter instrumentele gebruik van embryo's van onvoldoende respect getuigt. Ongeacht of het voor cosmetische of onderzoeksdoeleinden is, het feit dat het bij voorbaat voor vernietiging is gekweekt, staat in hun ogen haaks op het respect dat embryo's dient toe te komen. Restembryo's worden weliswaar ook vernietigd, maar hadden tenminste nog kans een menselijk persoon te worden. En in plaats van ze weg te gooien, kun je ze beter nog voor iets goeds gebruiken. Het feit dat we geen mensen mogen kweken voor orgaanooft, betekent niet dat we hun stoffelijk overschot daar dan ook niet voor mogen gebruiken.

Katrien Devolder, een Vlaams filosoof, heeft weinig geduld met deze kritiek. Volgens haar worden embryo's voor een ivf-behandeling namelijk eveneens met een instrumenteel oogmerk gekweekt. Het primaire doel van kweekembryo's bij ivf is een succesvolle bevruchting, niet mens worden. Een subtiel, maar wezenlijk verschil. Zo wordt er altijd een boventalig aantal embryo's gekweekt om het risico op verlies door vriesdood te ondervangen en tevens de aanslag op de eierstokken door veelvuldige oogst te beperken. Terecht vraagt Devolder zich af waarom het bij kweek voor ivf dan geen probleem zou zijn dat een aanzienlijke hoeveelheid embryo's hoe dan ook nooit mens zal worden.

Voor tegenstanders blijft echter het cruciale verschil dat ivf-embryo's wel kans

hadden mens te worden, en embryo's voor onderzoeksdoeleinden nooit. Als die kans het morele verschil uitmaakt, zegt Devolder, is dat eenvoudig op te lossen. We reserveren een percentage van de onderzoeksembryo's voor reproductie. Devolder stelt 10 procent voor. Van alle ivf-embryo's wordt uiteindelijk 3,5 procent een persoon. Omdat niet alle behandelingen tot een succesvolle zwangerschap leiden, lijkt 10 procent een redelijk percentage. Deze embryo's worden ter adoptie afgestaan aan onvruchtbare koppels of vrouwen.

Het is een zeer hypothetisch scenario, maar haar punt is duidelijk. Als je grootste probleem is dat embryo's voor onderzoeksdoeleinden nooit mensen zullen worden, dan is dat te ondervangen door een percentage voor reproductie te reserveren zodat onderzoeksembryo's erveel kans hebben mens te worden als ivf-embryo's. Anders moet je voortaan één embryo per behandeling kweken, en als je er meerdere kweekt alles op alles zetten om koppels te vinden die ze willen adopteren. Doe je dat niet, dan moet je ook je bezwaren intrekken tegen het instrumentele gebruik van embryo's voor andere doeleinden dan reproductie.

Blijft de vraag of kweek voor onderzoek wel in verhouding staat tot het respect dat een embryo toekomt. Bij embryokweek voor cosmetische producten is die verhouding duidelijk zoek. Dat het voor onderzoek wel legitiem is, hoeft nauwelijks betoog. Resultaten van onderzoek kunnen op den duur levens redden of levens op allerlei manieren verbeteren. Indien een embryo er al belang bij zou kunnen hebben om mens te worden, staat dat in geen verhouding tot het concrete belang van bestaande personen bij behoud en verbetering van hun leven. Ik kan me moeilijk voorstellen dat God er anders over denkt.

Literatuur

Devolder K, *Creating and sacrificing embryos for stem cells*, Journal of Medical Ethics 2005; 31:366-370.